

STANCU ILIN

Bogdan Petriceicu Hasdeu, scriitorul

Postfață de Florea FIRAN

Scrișul Românesc
Fundafia – Editura

Prefață	5
B. P. Hasdeu – <i>par lui-même</i>	7
Dinastia Hasdeilor	40
„Aspra idee sub o formă dură”	59
Recurs la Horațiu	67
Două poezii emblematice	71
Panlatinism versus naționalism	74
Portretul. Preocupări fizionomice	78
Viziuni de romantism negru	79
O baladă medievală	79
Pamfletul, ca o „armă”: Odă la ciocoi	83
Dorul – O poezie prefigurând ritmuri eminesciene	87
Omul fragment	89
Poezii „document”	90
1. Ovidiu la Gurele Dunării	90
2. Darul Dunării (Din Ovidiu, Pontice, III, 8)	93
Bradul	95
Sarcasm și ideal (1897)	97
Poezia substitut al durerii: Gaudeamus	100
Așteptând – un pamflet la adresa „doftorilor”	102
La casa de nebuni – versuri în descendența lui Heliade	105
Dumnezeu	107
Muza	113
Iveala și visul	114
Elogiul castrațiunii	116
D[omnul] Kogălniceanu	120
O doină postumă	122
Păcălelile lui Hasdeu	124
1. Eu și ea	124
2. La noi... ..	127
Proza artistică a lui B. P. Hasdeu	132
Proză literară: Micuța	154
Duduca Mamuca	168
O nevastă româncă în traiul pământesc și-n viața după moarte	176
Însemnările unui iuncher	180

Mărirea deșartă: <i>Răzvan și Vidra</i>	184
<i>Trei crai de la răsărit</i>	196
<i>Femeia</i>	203
Vânătoarea ritualică: <i>Răposatul postelnic</i>	205
<i>Trei miri și trei mirese</i> (din manuscrise)	207
 Bogdan Petriceicu Hasdeu în viziunea lui Mircea Eliade	212
 Florea Firan – <i>Stancu Ilin – profil spiritual</i>	218
 Ilustrații foto	224

Bun de tipar: iulie 2017
 Apărut: august 2017
 Format: 14,5 x 20,5 cm
 Scrisul Românesc Fundația-Editura,
 Craiova, România
 Tel./fax: 0722.753.922; 0251/413.763

B. P. HASDEU — *PAR LUI-MÊME*

Despre B.P. Hasdeu s-au emis atâtea păreri, încât chiar o simplă clasificare a lor ar fi o operațiune dificilă. O explicație comodă ar pune în cauză diversitatea preocupărilor savantului. Dar tot atât de mult au influențat opțiunile sale critice, de obicei cu un pronunțat caracter polemic, sau mediile diferite pe care le-a străbătut. (Istoricul încerca să aplice teoriile lui Buckle privind acțiunea mediului asupra omului). Și nu în ultimul rând trebuie avute în vedere contradicțiile înseși ale personalității autorului.

Nimic însă nu justifică acumulările de epitete negative: anarhic, aventurist, bizar, bufon, buhă, cinic, desfrânat, diabolic, excentric, extravagant, imoral, injurios, irascibil, înrăit, mistic, mistificator, nerușinat, orgolios, pătimăș, provocator, rabin nebun, răătăcit, sadic, sarcastic, violent. Nu cunosc un alt caz în spațiul culturii românești a cărui imagine să fi fost atât de deformată. Reacția firească este de respingere. Prin contrast, s-a alcătuit un portret ideal, trecându-se cu ușurință de la satir la zeu. Mai recent, din dorința legitimă a verificării faptelor, s-a stăruit mult în domeniul documentaristicii, utilă desigur, dar ostilă spiritului critic sintetizator. Grație achizițiilor teoretice moderne în spațiul criticii și istoriei literare, dar și a cercetării moștenirii hasdeiene, sunt întrunite astăzi condițiile necesare pentru depășirea atât a viziunii pozitivistice, dogmatică, pitorească, anecdotică, cât și a celei impresioniste, simplificatoare, ruptă de realitatea concretă a biografiei și operei scriitorului. În ce ne privește, tindem să realizăm o schiță de portret, exploatând

îndeosebi corespondența și însemnările memorialistice. Preconizăm un fel de B.P. Hasdeu *par lui-même*.

Într-o schiță în creion a fiicei sale, păstrată printre hârtiile de la Arhivele Statului din București, figura lui B.P. Hasdeu pare încheată din ape: fruntea înaltă bântuită de gânduri, barba și părul răscolite parcă de furtunile destinului, nasul drept, cu rădăcina sub bolta frunții, trădând hotărâre nestrămutată, accentuată de linia energetică a sprâncenelor. Doar ochii sfredelitori par umezi de harul bunătații paterne. Impresia este mai mult de dezagregare, elementele portretului plutind parcă independent. Liniile desenului nu se întâlnesc într-un rotund bine definit, ci se pierd undeva într-un neant de dincolo de pagină. E un portret desprins parcă din mit, ciclopic și solomonar, văzut de departe, de-abia cuprins și înțeles de mintea unei copile. Nu cunoaștem data schiței Iuliei Hasdeu, dar curios este că toate portretele ulterioare ale savantului lasă aceeași impresie faustică, de mister, de corespondențe secrete cu universaliiile, în sensul medieval al cuvântului.

Portretistica lui B.P. Hasdeu a acreditat figura unui patriarh sau rabin, cu o barbă bogată umplându-i pieptul dintre umerii prea strâmți. Dacă în tinerețe barba îi conferea un aer demonic, la sfârșitul vieții imaginea de mag cititor în stele e copleșitoare. Chiar și în caricaturile persiflând practicile sale spiritiste, figura-i stilizată în vrăjitor este dominată tot de podoaba sa capilară. Ca în folclor sau mitologie, când puterea eroului era ascunsă într-un loc anume, barba lui B.P. Hasdeu capătă valențe miraculoase. Într-un fel de comentariu la un autoportret schițat pe o scrisoare, din 12/24 martie 1884, către cele două Iulii aflate la Paris, „iubitorul soț și tată, Bogdan” notează semnificativ despre barba care „a devenit de o lungime spăimântătoare”: „Parc-aș fi un Darwin! Dar nu cutez s-o scurtez, din cauză că am dat *„ma parole la plus sacrée”*.”

Tonul e glumeț, dar nu se poate ascunde grija autorului de a neutraliza eventuale zvonuri neplăcute, ce circulau cu o uimitoare viteză între București și Paris. Așa se întâmplase prin octombrie

1882, când reacția soției lui se declanșase intempestiv: „Cu ce scop ai vorbit? Nu cumva vrei să te apuci iar de politică? Uitat-ai oare parola ce ți-ai dat în publicitate d-a nu te mai amesteca în politică? [...] Ce îmi faci însă? Vii și sapi sub edificiul ce l-ai clădit cu atâta muncă și sudoare de atâția ani”. Dar adevărata cauză a înverșunării nu pare a fi discursul lui B.P. Hasdeu rostit la Iași, ci ceea ce se ghi-cește ușor din frazele ce urmează: „P-aci să vorbește că ți-ai pierdut rezonul; ba că îți văpșești părul, ba că ți-ai ras mustețile împreună cu barba și multe altele pe care mi-e scârbă să le mai scriu. Pentru mila lui Dumnezeu, nu te mai cionti, lasă-ți barba și fii o dată om serios”. De politică nu prea s-a lăsat, dar imaginea bărbii sale era menită să exorcizeze duhurile rele ale campaniei electorale de la Craiova: „Dacă mă voi alege, sum sigur că voi veți pretinde cum că respectabila mea barbă, acum lungă și stufoasă, dar bine pieptănată, a făcut o impresiune favorabilă asupra alegătorilor” (14/28 aprilie 1883). Peste mai mulți ani, Iulia-soție făcea o bizară relație între noua sa inspirațiune poetică și mai vechea tentativă de a-și rade barba. Ceea ce Iulia-fiica povestește cu umor tatălui, într-un *post scriptum* epistolar din 5 februarie 1888: „*Maman me charge encore, comme d'habitude, de t'écrire de sa part les lignes suivantes: Article 1-er) Elle s'etonne de la fantaisie qui t'a pris si subitement de faire des vers (Note que je ne partage pas du tout son opinion et que je ne comprends pas du tout pourquoi elle ne veut pas que tu fasses des vers, et surtout de jolis vers... enfin! je m'en lave des mains, et c'est elle qui parle). Elle trouve que tu as l'air de vouloir te rajeunir et que tu ferais mieux de laisser aux "jeunes" gens le soin d'orner la "jeune" "Revue" des fleurs de leur "jeune" poesie. Elle pretend que cela ressemble au caprice qui, il y a quelques années, t'a pousse a te faire raser, comme un assassin qui voudrait ne pas etre reconnu (raprochement doublement bizarre! mais assez comique). Donc, selon ma chere mere, point de dents, point de poesie, comme disait le vieux Corneille*”. [Mama mă mai însărcinează, ca-n mod obișnuit, să-ți scriu – din partea ei – rândurile următoare: Articolul întâi. Ea se miră de fantezia care te-a cuprins atât de

subit, de a face versuri (Notează că nu împărtășesc deloc opinia ei și că nu înțeleg deloc de ce nu vrea ca dumneata să faci versuri, și mai ales versuri drăguțe... În fine! eu „mă spăl pe mâini” și ea este cea care vorbește). Găsește că pari a vrea să întinerești și că ai face mai bine să lași „tinerilor” grija de a orna „tânăra *Revistă*” cu florile poeziei lor „tinere”. Ea pretinde că asta pare un capriciu care, acum câțiva ani, te-a împins să te razi ca un asasin ce voia să nu fie recunoscut (apropiere, de două ori bizară! dar destul de comică). Deci după scumpa mea mamă „nici un dinte, nici o poezie”, după cum spunea bătrânul Corneille.] (Trad. Jenica Tabacu)

Schimbul de replici, în familie, dezvăluie, pe lângă temperamentul protagoniștilor, o situație de normalitate și coeziune sufletească. Nu trebuie să ne înșele duritatea expresivă a doamnei Hasdeu. Ea ascunde, în fond, grija femeii-mame de a apăra „sfânta familie” de intruziuni nedorite și însăși cariera soțului ei pe care o vedea amenințată de politică. Că este așa ne-o dovedește verva ironică a Iuliei-fiica. Precizarea se impune deoarece s-a vărsat multă cerneală pe marginea apucăturilor de Barbă-Albastră ale lui B.P. Hasdeu. Simple presupuneri bazate pe bârfa comună! Plecarea la Paris a Iuliei Hasdeu cu fiica, în august 1881, era un plan mai vechi, precipitat doar de „infamele scrisori anonime și cu iscălituri false”. Peste o lună, soția era interesată de la Paris de sursa zvonurilor din București cum că stabilirea la Paris s-ar datora unei „vinovății” a ei. Deci s-a dramatizat inutil, incriminându-i-se chiar savantului presupusul „pas greșit” ca fiind la originea dispariției premature a fiicei sale.

B. P. Hasdeu a fost un excelent soț și părinte. Dacă în familie se iscau câteodată discuții, *causa-causarum* fiind banii, el nu concepea ideea despărțirii sau a divorțului: „Fă socoteala banilor mei, dar s-o faci cu sânge rece, și vei vedea dacă poate să-mi rămână măcar o para pentru fleacuri”, scria autorul în 14 iulie 1881. În aceeași epistolă, el vorbea de „liniștea și armonia în casă, onoarea și viitorul copilului”. Dar este de-a dreptul trist să constăți mulțimea dușmanilor pe care îi avea B.P. Hasdeu, „anoniimi și pseudonimi” care îl urmăreau ani

de zile. Câteodată se mângâia cu gândul că „numai nulițiile și mediocritățile n-au inamici”. În „24 septembrie stil vechi 1881”, scriitorul rămas singur la București consemna pentru fiica sa: „Este ciudat că tu, ființă mititică și nevinovată, ai început a avea dușmani”. Mai departe nota: „Mama are și ea destui dușmani, tocmai dintre aceia pe care îi protejase mai mult”. Fetița de 12 ani îl avertizase de altfel în prealabil pe tatăl său: „să nu mă mai lauzi și să nu te mai cerți asupra mea cu d. Wachmann și cu alții, căci aceștia știi că sunt vindicativi și poate să facă intrigi aci, unde este Odobescu, care știi că nu te are la stomac și care e amic cu d. Catargiu”. Referința Iuliei Hasdeu la profesorul Wachmann de la Conservator vizează conflictul pe care tatăl său îl avusese cu comisia examinatoare de la clasa de pian care îi acordase doar premiul II în sesiunea iunie 1881. Pe această temă încrucișează spada în presă cu Barbu Ștefănescu Delavrancea: „Voi fi foarte cu sânge rece, – scrie B.P. Hasdeu în *România liberă* din 24 iunie 1881 – așa precum n-aș putea să fiu, dacă întâmplarea m-ar pune față-n față cu autorul notiței, publicate în numărul de ieri al ziarului d-voastre, pe pagina a doua, în privința «clasării premiatelor» la Conservatorul de Muzică din București. Mi-ar fi peste putință a-mi stăpâni indignațiunea față în față cu un individ, ascuns după perdeaua anonimului, pentru a lovi de acolo pe furiș în amorul propriu al unei copile. Însă pe acel individ eu nu-l văz, nu-l cunosc, nu doresc a-l căuta; mă voi sili dară, reținând pornirea condeiului, a fi cu sânge rece”. Barbu Delavrancea vorbise în notița sa nesemnată de „oamenii hatârurilor” și reținuse că părintele elevei acuzase pe profesoara Maria Csida de „venalitate”. Sub pseudonimul Argus el mai publică un *Răspuns d-lui Hasdeu* (26 iunie 1881), unde pretinde că adversarul său îi știe bine „numele și prenumele”. Cât despre amenințarea, în cazul în care l-ar întâlni, „nu eu aș fi care aș pierde. *Vane sine viribus et justitia irae*”. În ceea ce-l privește, „îl văd foarte bine, îl cunosc și doresc și caut a-l cunoaște cât se poate de bine ca scriitor și om”. Ceea ce se va și întâmpla doar peste câțiva ani în redacția *Revistei noi*.

Respectarea familiei era pentru B.P. Hasdeu mai presus de orice. Moștenise de la înaintași ritualul sacralizării femeii, ca element coagulant al oricărui cămin. Tadeu Hâjdeu îi închinase poeme lungi, ca un adevărat cavaler, scumpei sale Valeria. Tatăl său, Alexandru, iubise cu ardoare pe Elisabeta, „o roză de Șiraz”, pe care o însoțește la vârsta fragedă de 13-14 ani. Poate tocmai grija de a nu-i atinge în nici un fel memoria l-a determinat pe B.P. Hasdeu să nu accepte decât în intimitate că s-a născut la 16 februarie 1836, confirmând mereu, oficial, data de 26 februarie 1838, așa cum hotărâseră părinții lui în actul de naștere (mitrica), cunoscut și publicat în zilele noastre. Povestea cu nașterea într-o mănăstire (Călărășanca) relatată la Cristinești de o rudă, în epoca interbelică, ar fi acreditat varianta că a venit pe lume în afara căsătoriei legitime a mamei sale. Ceea ce pentru mândria sa familială ar fi fost inacceptabil. Într-o poezie-confesiune de la sfârșitul vieții (*Muzica sângelui*), autorul își mărturisea iubirea, moștenită „din tată, din al tatei tată”, pentru Dumnezeu, țară și femeie. Nu de puține ori va extrapola dragostea față de soție sau fiică până la limita patriotismului, uneori cu o doză de naționalism. Fiicei, care devenise elevă a Liceului Sevigné din Paris, îi scria din București, în „11 septembrie stil vechi 1881”: „Almintrelea îmi pare foarte bine că-ți vei putea face mai multe amice și colege bine crescute, cărora trebui să le dovedești că românele, prin inteligența și silința lor, sunt superioare francezelor. Sum sigur că vei fi singura româncă în acel liceu și cu atât mai sacră este datoria de a susține bine numele națiunii noastre”. Într-o conferință academică din 7 martie 1903, făcea un elogiu postum soției sale ca „neaoșă româncă”, „moțoaică” din Munții Abrudului, care nu i-ar fi iertat în veci vreo „cugetare antiromânească”. Bătrânul academician povestea cu umor: „Odată în tinerețe, nevasta mea se plângea unei prietene de pecadilele mele. Prietena a întrebat-o: «cum dară de-l mai iubești?» Nevasta mea i-a răspuns simplu: «nu-l pot lăsa, e mare patriot...»”. Punctul culminant al patetismului său patriotard, totuși sincer, îi atinge în finalul comunicării când vedea în familia